

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการจัดการนางข้าวประจำหมู่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัย ได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจนงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องมาประกอบพิจารณาถึงความ เป็นมาของนางข้าวประจำหมู่บ้าน แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการนางข้าวประจำหมู่บ้าน ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความเป็นมาของนางข้าวประจำหมู่บ้าน

กรมส่งเสริมการเกษตร (2537) ได้กล่าวถึงการดำเนินการจัดสร้างนางข้าวประจำหมู่บ้านตามโครงการข้าวนาข้าวในเขตชนบทพื้นที่ภาคเหนือ 2526-2529 และโครงการพัฒนาข้าวในเขตเกษตรดีด้าถึงปี 2530-2534 รวมทั้งสิ้น 5,980 นาง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นแหล่งสำรองข้าวพันธุ์ดีในท้องถิ่น ซึ่งเกษตรกรสามารถยืมไปใช้ทำพันธุ์เมื่อขาดแคลนข้าวพันธุ์ดีสำหรับปลูกในแต่ละปี และหากมีเมล็ดพันธุ์เหลือเกษตรกรสามารถที่จะยืมเพื่อนำไปใช้ในการบริโภคได้อีกด้วย จากผลการดำเนินงานที่ผ่านมาเกษตรกรมีการยืมพันธุ์ข้าวในนางไปเพื่อทำพันธุ์มีปริมาณการยืมลดลง อันเนื่องจากคุณภาพของเมล็ดพันธุ์ข้าวในนางส่วนมากจะต่ำ ทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการขาดระบบการควบคุมที่ดีของกรมการเกษตรและผู้เกี่ยวข้องในการเรียกเก็บเมล็ดพันธุ์คืนเข้านาง ซึ่งจะต้งเน้นในเรื่องความชื้นของข้าวเปลือกที่จะนำเข้าเก็บรักษาความสะอาดของเมล็ดพันธุ์ข้าวที่จะต้องปราศจากสิ่งเจือปน และระยะเวลาในการใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวทำพันธุ์ติดต่อกันไม่ควรเกิน 4 ปี ในการทำงานที่ปรับปรุงคุณภาพข้าวที่มีอยู่ในนางให้เป็นข้าวพันธุ์ดี นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะการใช้เมล็ดพันธุ์ดีปลูก นอกจากจะเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตทั้งในด้านการเพิ่มผลผลิตและปรับปรุงคุณภาพแล้ว การใช้เมล็ดพันธุ์ดีนับว่าเป็นการใช้เทคโนโลยีที่มีการลงทุนน้อยอีกด้วย

ดังนั้น กรมส่งเสริมการเกษตรจึงให้การสนับสนุนเมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องแก่นางข้าวที่สร้างขึ้นในปี 2530 และ 2533 เพื่อเป็นการปรับปรุงด้านคุณภาพของเมล็ดพันธุ์ข้าวในนาง และการจัดการด้านต่าง ๆ อันจะทำให้เกิดการได้ประโยชน์

จากนางข้าวในฐานะเป็นแหล่งสำรองข้าวพันธุ์ดี และทำให้การดำเนินงานธุรกิจของนางข้าวมี
ประสิทธิ ภาพยิ่งขึ้น

กิจกรรมแปลงขยายพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี

ดำเนินการเพื่อให้มีพันธุ์ข้าวที่มีคุณภาพดี และปริมาณที่มากพอที่จะเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์
ข้าวเดิมในนางที่เสื่อมคุณภาพแล้ว โดยดำเนินการ ในหมู่บ้านที่กำหนดไว้ตามแผนการดำเนินงาน
รวม 996 แปลง ๆ ละ 50 ไร่ รวมพื้นที่ดำเนินการ 49,800 ไร่ โดยกรมส่งเสริมการเกษตร
จะสนับสนุนปัจจัยในการจัดทำแปลงขยายพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีจำนวน 1 แปลง ขนาดพื้นที่ 50 ไร่
แก่เกษตรกรในหมู่บ้านเป้าหมาย ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี ปุ๋ยเคมี การป้องกันและกำจัด
ศัตรูพืช โดยกรมส่งเสริมการเกษตรจะให้คำแนะนำการป้องกันกำจัดศัตรูพืชแบบผสมผสาน
รวมทั้งการให้การช่วยเหลือในกรณีที่มีการระบาดของศัตรูพืชรุนแรง

ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจะให้คำปรึกษาแก่คณะกรรมการบริหารนางข้าว
ทั้งทางด้านวิชาการและการดำเนินงานธุรกิจนางข้าวอย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง สำหรับผลิตข้าว
ที่ได้จะต้องนำมาไว้สำรองเป็นเมล็ดพันธุ์ดีในนางข้าวประจำหมู่บ้าน เพื่อใช้สำหรับปลูกและ
เป็นการหมุนเวียนเปลี่ยนพันธุ์ข้าวเดิมในนางอีกด้วย โดยผู้ร่วมจัดทำแปลงขยายพันธุ์ข้าวจะได้
รับข้าวเปลือกแทนในจำนวนเท่ากัน พร้อมทั้งค่าตอบแทนอีกจำนวนหนึ่งตามความเหมาะสม
และความเห็นชอบของคณะกรรมการบริหารนางข้าวประจำหมู่บ้านนั้นๆ พิจารณา

เพื่อให้การดำเนินงานได้บรรลุวัตถุประสงค์ จึงเห็นควรให้พิจารณาดำเนินงานตาม
กิจกรรมดังนี้

1. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบลร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) และ
คณะกรรมการบริหารนางข้าว พิจารณาวางแผนในการดำเนินงานคัดเลือกเกษตรกรผู้มีความ
ซื่อสัตย์ จริงใจ และสมัครใจ ร่วมดำเนินการพิจารณาพื้นที่ที่มีศักยภาพการผลิตและเมล็ดพันธุ์
ข้าวตามที่ต้องการจะผลิตเมล็ดพันธุ์ของจังหวัด และแจ้งให้กรมส่งเสริมการเกษตรทราบ
เพื่อจัดส่งเมล็ดพันธุ์ให้จังหวัดใช้ดำเนินการตามกิจกรรม

2. กรมส่งเสริมการเกษตรพิจารณาเมล็ดพันธุ์ข้าวที่จังหวัดต้องการ ตามอัตรา
สนับสนุนเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ละ 10 กิโลกรัม แล้วจัดส่งเมล็ดพันธุ์ที่ผลิตจากศูนย์ขยายพันธุ์พืช
ถึงสำนักงานเกษตรจังหวัด หรืออำเภอเพื่อแจกจ่ายให้แก่เกษตรกรดำเนินการตามโครงการ

3. เมื่อจังหวัดหรืออำเภอได้รับเมล็ดพันธุ์ข้าวครบตามชนิดและปริมาณความต้องการ
แล้ว ให้ดำเนินการดังนี้

3.1 แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจรับพันธุ์ข้าว ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการพัสดุ พ.ศ. 2535

3.2 ให้คณะกรรมการตามข้อ 1 ทำการตรวจรับปริมาณเมล็ดพันธุ์ข้าวพร้อมทั้ง กลุ่มตัวอย่างตรวจสอบคุณภาพเมล็ดพันธุ์ ทั้งนี้เมล็ดพันธุ์ข้าวต้องมีความงอกไม่ต่ำกว่าร้อยละ 80 สิ่งเจือปนไม่เกินร้อยละ 2 และเมล็ดอื่น ๆ ปนไม่เกินร้อยละ 0.2 โดยน้ำหนัก

3.3 รายงานผลการตรวจรับเมล็ดพันธุ์ข้าวให้กรมส่งเสริมการเกษตรทราบ ภายใน 30 วัน หลังจากวันที่ได้รับเมล็ดพันธุ์

3.4 จังหวัดหรืออำเภอที่มีปัญหาเกี่ยวกับปริมาณหรือคุณภาพเมล็ดพันธุ์ข้าว ที่ได้รับเมื่อตรวจสอบแล้ว ให้รีบแจ้งศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่จัดส่งและกรมส่งเสริมการเกษตร ภายใน 20 วัน หลังจากวันที่ได้รับเมล็ดพันธุ์ข้าว

4. กรมส่งเสริมการเกษตรจะโอนเงินค่าจัดซื้อปุ๋ยเคมีตามต้องการสนับสนุน ไร่ละ 15 กิโลกรัม ให้จังหวัดจัดซื้อในท้องถิ่นเพื่อแจกจ่ายแก่เกษตรกร

5. สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร โดยศูนย์หรือสถานีวิจัยข้าวในเขตพื้นที่จะออก ให้คำแนะนำเพื่อเป็นการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตเมล็ดพันธุ์ในหมู่บ้านเป้าหมายร่วมกับ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล (ซึ่งเป็นโครงการร่วมระหว่างกรมส่งเสริมการเกษตร และกรมวิชาการเกษตร) รวมหมู่บ้านละ 3 ครั้ง โดยแบ่งเป็นในระยะตกกล้า ปักดำ การดูแลรักษาก่อนเก็บเกี่ยวและวิทยาการหลังการเก็บเกี่ยว

6. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล ให้คำปรึกษาในการดำเนินงานธุรกิจด้านการ บริหารงานข้าวให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ พร้อมทั้งกำกับ ดูแลการจัดทำบัญชีงานข้าวให้เป็น มาตรฐานตามแบบที่กรมส่งเสริมการเกษตรกำหนด ตลอดจนให้คณะกรรมการบริหารงานข้าว ตรวจสอบตราดูแลงานข้าวให้อยู่ในสภาพดี มีความมั่นคง มีความสะอาดและใช้งานได้

กิจกรรมการอบรมคณะกรรมการบริหารงานข้าว

ดำเนินการเพื่อให้คณะกรรมการบริหารงานข้าวมีความรู้ความเข้าใจการบริหาร งานข้าวให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และมีการจัดทำบัญชีงานข้าวให้เป็นงานที่ถูกต้องชัดเจน รวมทั้งเพื่อเป็นการกระตุ้นให้คณะกรรมการบริหารงานข้าวเห็นความสำคัญของประโยชน์จาก งานข้าวในการเป็นแหล่งสำรองพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี โดยจะดำเนินการในหมู่บ้านที่จัดทำแปลง ขยายพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี รวม 996 หมู่บ้าน ๆ ละ 5 คน รวมทั้งสิ้น 4,980 คน

เพื่อให้การดำเนินงานได้บรรลุวัตถุประสงค์ จึงเห็นควรพิจารณาการดำเนินงานตาม กิจกรรมดังนี้

1. นักวิชาการเกษตรประจำจังหวัด เป็นผู้วางแผนในการอบรมคณะกรรมการบริหาร ฅางข้าวภายในจังหวัด

2. กรมส่งเสริมการเกษตรจัดคู่มือการบริหารฅางข้าวพร้อมทั้งรูปแบบของบัญชีฅาง และจัดส่งให้จังหวัดเพื่อใช้ในการอบรมแก่คณะกรรมการบริหารฅางข้าว

ทั้งนี้ สถานที่การจัดอบรมให้จังหวัดพิจารณาตามความเหมาะสม ซึ่งอาจจะเป็น สถานที่ในหมู่บ้านที่ได้รับความนิยมในการบริหารฅางข้าว และในการอบรมควรเชิญคณะ-กรรมการ ฯ ที่ได้รับความนิยมในการบริหารฅางข้าวนั้น ๆ เป็นผู้แนะนำกลยุทธ์ในการบริหารฅางข้าว ร่วมกับการบรรยายของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และหรือเชิญวิทยากร ผู้เกี่ยวข้องด้าน ธุรกิจเกษตรเข้าร่วมประชุมด้วย โดยเน้นประเด็นที่สำคัญ ๆ ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ เป้าหมายในการดำเนินงานและผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการเข้าร่วมโครงการ

2. การบริหารฅางข้าว

3. การค่านินธุรกิจฅางข้าว

4. การจัดทำบัญชีกั๊ยมพันธุ์ข้าว

5. การจัดประชุมกรรมการบริหารฅางข้าว และการจัดประชุมสมาชิก

การสำรวจข้าวพันธุ์ดีในท้องถิ่น กรมส่งเสริมการเกษตร (2540) กล่าวถึงการค่านินกิจกรรมไว้ดังนี้

1. กิจกรรมอบรมคณะกรรมการบริหารฅางข้าว

จัดสรรและโอนเงินให้จังหวัด เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดอบรมคณะกรรมการบริหารฅางข้าว ฅางละ 3 คน จำนวน 500 ฅาง จากฅางข้าวระดับปานกลาง และระดับที่ต้องปรับปรุงแก้ไขในอัตราคนละ 200 บาท

2. กิจกรรมส่งเสริมแปลงสำรวจข้าวเพื่อบริโภค

จัดทำแปลงสำรวจข้าวพันธุ์ดีเพื่อบริโภค โดยใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวพันธุ์ดีทำการผลิตข้าวคุณภาพดีไว้สำรวจ จากฅางข้าวระดับปานกลางและระดับปรับปรุงแก้ไข แปลงละ 200 ไร่

3. กิจกรรมออกหน่วยประชาสัมพันธ์เคลื่อนที่

ค่านินการจัดทำในหมู่บ้านเป้าหมาย ซึ่งได้จัดสร้างฅางข้าวระดับปานกลาง และระดับปรับปรุงแก้ไข จำนวน 500 ฅาง

4. กิจกรรมจัดงานวันรณรงค์นำข้าวขึ้นฉาง
เพื่อเป็นการกระตุ้นชักนำให้เกษตรกรตื่นตัว เห็นความสำคัญในการรวบรวมข้าว
เข้าในฉางเพื่อสำรองไว้บริโภค
5. กิจกรรมประกวดการบริหารฉางข้าวดีเด่นระดับจังหวัด
เพื่อเป็นขวัญและกำลังใจแก่กรรมการบริหารฉางข้าว และสมาชิกที่มีความตั้งใจ
เสียสละทำงานบริหารฉางข้าว บรรลุตามวัตถุประสงค์ของโครงการตามที่ได้ตั้งเป้าหมายไว้
จำนวน 40 จังหวัด
6. ทักษะศึกษาดูงานนอกสถานที่
นำเกษตรกรไปทัศนศึกษาดูงานฉางข้าวที่ประสบความสำเร็จโดยนำเกษตรกร
ทัศนศึกษาครั้งละ 40 คน รวม 40 จังหวัด

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการฉางข้าวประจำหมู่บ้าน

หลักเกณฑ์และวิธีการจัดการฉางข้าวประจำหมู่บ้าน

องค์การจัดการ

1. คณะกรรมการบริหารฉางข้าวประจำหมู่บ้าน

กำหนดให้มีคณะกรรมการบริหารฉางข้าวขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยบุคคลที่เป็น
เกษตรกรที่เชื่อถือได้ในหมู่บ้าน และ/หรือ คณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวนคณะกรรมการตาม
ความเหมาะสม โดยมีคณะกรรมการสภาตำบลและคณะทำงานสนับสนุนการปฏิบัติการพัฒนา
ชนบทระดับตำบล (คปต.) เป็นผู้รับรองเห็นชอบ เพื่อดำเนินการบริหารฉางข้าวในหมู่บ้านนั้น
ๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์

1.1 อำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารฉางข้าว

- 1) เป็นผู้บริหารและวางแผนควบคุมการดำเนินงานของฉางข้าวให้เป็นไป
ตามวัตถุประสงค์
- 2) เป็นผู้กำหนดระเบียบวิธีการและการกู้ยืม พร้อมการนำส่งคืนพันธุ์ข้าว
และข้าวเปลือก การรวบรวมข้าวเปลือกเพื่อรอการจำหน่าย
- 3) พิจารณากำหนดคุณสมบัติ และสถานภาพของผู้กู้ยืม
- 4) ควบคุมและตรวจสอบคุณภาพเมล็ดพันธุ์ข้าวที่จะนำเข้าฉางพร้อมดูแล
และรักษาคุณภาพเมล็ดพันธุ์ข้าวที่เก็บไว้ในฉางให้อยู่ในสภาพที่ดีเสมอ

5) จัดทำบัญชีรายรับและรายจ่ายพร้อมบัญชีรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนางข้าว รวมทั้งติดตามทวงถามการชำระหนี้จากผู้กู้ยืม

6) ประชาสัมพันธ์ และรวบรวมสมาชิกร่วมจัดทำแปลงเร่งรัดเพิ่มผลผลิตข้าว และผู้สนใจมาเป็นสมาชิกของนางข้าว

7) พิจารณาคัดเลือกเกษตรกรอาสาสมัครเพื่อร่วมจัดทำแปลงขยายพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี ที่ได้รับการสนับสนุนพันธุ์ข้าวและปุ๋ยเคมีจำนวนหนึ่งแก่เกษตรกรผู้ร่วมโครงการนำไปปลูก ผลผลิตข้าวที่ได้จะต้องนำเข้ามาหมุนเวียนหรือเปลี่ยนพันธุ์ข้าวในฉาง โดยเกษตรกรอาสาสมัครนั้นจะได้รับผลตอบแทนเป็นข้าวเปลือกคืนจำนวนเท่ากันจากนางข้าว พร้อมค่าตอบแทนอีกจำนวนหนึ่ง

8) ดำเนินการในกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนางข้าวเพื่อการต่อเนื่องในการดำเนินการให้ได้ประสบผลสำเร็จ และเกิดประโยชน์ต่อสมาชิกสูงสุด

1.2 อายุของคณะกรรมการบริหารนางข้าว

1) กำหนดระยะเวลาบริหารงานของคณะกรรมการบริหารนางข้าว แต่ละชุดมีระยะเวลาที่แน่นอน โดยกำหนดการสิ้นสุดอายุการบริหารงาน เมื่อได้มีการตรวจสอบบัญชีเรียบร้อยแล้ว

2) คณะกรรมการบริหารนางข้าวชุดใหม่ที่จะเข้ามารับหน้าที่แทนจะต้องได้รับการแต่งตั้งก่อนที่คณะกรรมการชุดเก่าสิ้นสุดอายุ

3) หากยังไม่มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารนางข้าว ให้คณะกรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการบริหารนางข้าว (ชั่วคราว) จนกว่าจะได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารนางข้าวขึ้นมารับหน้าที่แทนต่อไป

2. สมาชิกของนางข้าวประจำหมู่บ้าน

2.1 สมาชิกของนางข้าว เป็นเกษตรกรในหมู่บ้านที่จัดตั้งนางข้าวขึ้น ๆ ซึ่งอาจเป็นเกษตรกรผู้ร่วมหรือไม่ได้ร่วมกิจกรรมการเร่งรัดเพิ่มผลผลิตข้าว หรือมีคุณสมบัติตามที่คณะกรรมการบริหารนางข้าวกำหนด

2.2 คณะกรรมการบริหารนางข้าว อาจมีการกำหนดวิธีการสมัครเข้าเป็นสมาชิกของนาง และในการกำหนดวิธีดังกล่าว หากได้กำหนดให้มีการเสียค่าสมาชิกจะเป็นการดียิ่งเพื่อที่คณะกรรมการจะได้นำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานของนางข้าวต่อไป

3. เจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตรและกรมวิชาการเกษตร

เจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมการเกษตรและกรมวิชาการเกษตรในพื้นที่ที่จะออกให้ คำแนะนำ และสนับสนุนการดำเนินงานด้านนางข้าวให้บรรลุวัตถุประสงค์ ดังนี้

3.1 เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าพนักงานการเกษตรในพื้นที่ (เกษตรตำบล) ให้คำแนะนำและช่วยแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินงานธุรกิจของนาง ตลอดจนประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ฝ่ายป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ในการป้องกันและกำจัดศัตรูในยุ้งนางข้าว

3.2 ฝ่ายป้องกันและกำจัดศัตรูพืชจะร่วมมือกับเกษตรตำบล เพื่อให้ความรู้ด้านป้องกันและกำจัดศัตรูข้าวแก่เกษตรกร และคณะกรรมการบริหารนางข้าว พร้อมทั้งให้บริการต่าง ๆ ในการป้องกันและกำจัดศัตรูพืชเท่าที่จำเป็น

3.3 เจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร จากศูนย์หรือสถานีวิจัยข้าวในเขตพื้นที่ที่จะออกให้คำแนะนำเพื่อเป็นการถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตเมล็ดพันธุ์ในหมู่บ้าน ร่วมกับเกษตรตำบลในพื้นที่

การบริหารงานด้านการจัดการนางข้าว

1. การจัดประชุมสมาชิกของนางข้าว เพื่อการรับทราบและมีการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ และเงื่อนไขของนางข้าว ควรมีการจัดประชุมสมาชิกอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง คือ

1) ช่วงของการคัดเลือกคณะกรรมการ และการพิจารณาระเบียบกฎเกณฑ์และเงื่อนไขของการดำเนินงานของนางข้าว นั้น ๆ

2) ช่วงของการแจ้งผลการดำเนินงานเมื่อสิ้นสุคดี หรือหลังการตรวจสอบบัญชีนางข้าว

2. การจัดประชุมคณะกรรมการบริหารนางข้าว เพื่อให้การดำเนินงานของคณะกรรมการได้บรรลุวัตถุประสงค์ และรับทราบการดำเนินงานร่วมกัน จึงควรมีการจัดประชุมคณะกรรมการเป็นระยะ ๆ ตามที่เห็นควร เช่น ทุก 2 เดือน หรือทุก 3 เดือน

3. การจัดทำเอกสาร ระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือเงื่อนไขของการดำเนินงานด้านนางข้าว เมื่อมีการตกลงในความเห็นชอบของคณะกรรมการบริหารนางข้าว หรือสมาชิกของนางเกี่ยวกับระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือเงื่อนไขต่างๆของนางข้าวแล้วควรมีการจัดทำเป็นเอกสารและมีการลงลายมือชื่อของคณะกรรมการและเจ้าพนักงานการเกษตร (เกษตรตำบล) ไว้เป็น หลักฐานการดำเนินงาน

การดำเนินงานของนางข้าวประจำหมู่บ้าน

1. การกู้ยืมพันธุ์ข้าว

1) ควรกำหนดให้เกษตรกรแต่ละราย ได้กู้ยืมเมล็ดพันธุ์ข้าวตามอัตราเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูก สำหรับวิธีการทำนาแต่ละประเภท เช่น

- นาดำ อัตราไร่ละ 5 กิโลกรัม
- นาหอด อัตราไร่ละ 8 กิโลกรัม
- นาหว่าน อัตราไร่ละ 10 กิโลกรัม

ปริมาณพันธุ์ข้าวที่จะให้เกษตรกรรายหนึ่งๆกู้ยืมได้มากน้อยเท่าใดนั้น ขึ้นอยู่กับคณะกรรมการบริหารนางข้าวกำหนด

2) กำหนดอัตราดอกเบี้ยและช่วงเวลาของการกู้ยืมไว้ ตามความเห็นชอบของคณะกรรมการบริหารนางข้าว เช่น อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 15 ต่อฤดูเพาะปลูกเป็นต้น

3) ควรกำหนดวัน เดือน ปี เวลา และสถานที่ในการที่จะจัดให้เกษตรกรมาขืมพันธุ์ข้าวที่แน่นอนไว้ เพื่อความสะดวกต่อการดำเนินงานของคณะกรรมการบริหารนางข้าว

4) หากเกิดกรณีที่เกษตรกรมีพันธุ์ข้าวสำหรับปลูกอยู่แล้ว และไม่มีการขืมพันธุ์ข้าวหรือเมล็ดพันธุ์ข้าวเหลืออยู่ในนาง ให้คณะกรรมการบริหารนางข้าวหาทางระบายนพันธุ์ข้าวออกโดยดำเนินการตามหลักการ เช่น

- ให้กู้ยืมเพื่อไปบริโภค
- ดำเนินการจำหน่าย เพื่อจัดหาพันธุ์ข้าวใหม่เข้าสำรองเป็นเมล็ดพันธุ์ดีในนางข้าว หรือเป็นค่าตอบแทนแก่เกษตรกรผู้ร่วมจัดทำแปลงขยายพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี หากมีการดำเนินงานกิจกรรมแปลงขยายพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี

ทั้งนี้ การดำเนินการดังกล่าวนี้ พันธุ์ข้าวเหล่านั้นต้องไม่ได้รับการคลุกสารเคมีอันตราย

5) การทำหนังสือกู้ยืมให้ใช้ตามแบบใบขืมข้าวที่กรมส่งเสริมการเกษตรกำหนด

2. การส่งคืนพันธุ์ข้าว

1) คุณภาพข้าวที่จะส่งคืนควรกำหนดให้แน่นอน เช่น ชนิดพันธุ์ข้าว หรืออื่นใดตามที่คณะกรรมการบริหารนางข้าวนั้น ๆ พิจารณา

2) ควรกำหนดวัน เดือน ปี เวลา และสถานที่ในการส่งคืนการชำระหนี้การขืมไว้ ทั้งนี้ควรเป็นช่วงเวลาภายหลังการเก็บเกี่ยวข้าวของหมู่บ้านนั้น ๆ แล้วเสร็จ โดยส่งคืนพร้อมกันทั้งปริมาณพันธุ์ข้าวที่กู้ยืมและดอกเบี้ยที่ต้องชำระ

3) การทำหนังสือส่งคืนชำระการกู้ยืม ให้ใช้ตามแบบชำระคืนข้าวที่กรมส่งเสริมการเกษตรกำหนด ซึ่งจะอยู่ส่วนล่างของใบกู้ยืมข้าว

4) หากผู้กู้ยืมไม่สามารถที่จะส่งคืนชำระการกู้ยืมได้ทันเวลาที่กำหนดให้คณะกรรมการบริหารนางข้าวพิจารณาหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขอื่น ๆ ประกอบ เช่น ส่งคืนในฤดูกาลทำนาในปีถัดไป โดยคิดดอกเบี้ยเพิ่ม ฯลฯ

- การจัดทำบัญชีนางข้าวประจำหมู่บ้าน

1. เอกสารประกอบการลงบัญชี หมายถึง สิ่งที่เป็นหลักฐานบันทึกข้อเท็จจริงเกี่ยวกับรายการการเงินหรือการกู้ยืมข้าว เพื่อแสดงว่าได้เกิดรายการเงินหรือการกู้ยืมข้าวขึ้นจริงตามจำนวนที่ปรากฏในเอกสารนั้น ๆ เอกสารดังกล่าว ได้แก่

1) ใบเสร็จรับเงินขายข้าว เป็นเอกสารซึ่งคณะกรรมการบริหารนางข้าวจัดทำขึ้นสำหรับออกให้แก่ผู้ซื้อข้าว ไปจากนางด้วยเงินสด

2) ใบสำคัญจ่ายเงิน เป็นเอกสารซึ่งคณะกรรมการบริหารนางข้าวจัดทำขึ้นสำหรับบันทึกรายการจ่ายเงิน เว้นแต่การจ่ายเงินให้แก่ห้างร้าน บริษัทหรือกิจการซึ่งมีใบเสร็จรับเงินของตนเองออกให้อยู่แล้ว โดยให้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการจ่ายเงิน และให้ผู้รับเงินลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐานด้วย

3) ใบยืมข้าวและใบชำระคืนข้าว เป็นเอกสารซึ่งคณะกรรมการบริหารนางข้าวจัดทำขึ้นสำหรับบันทึกรายการกู้ยืมข้าว และรายการชำระคืนข้าวของสมาชิก ซึ่งจะต้องมีผู้เซ็นรับข้าวไว้เป็นหลักฐาน และถือเป็นหลักฐานในการลงบัญชี คุมข้าว และบัญชีย่อยลูกหนี้ข้าว

2. สมุดบัญชี สมุดบัญชีตามระบบที่จัดวางขึ้นได้ปรับปรุงให้ง่ายและสะดวกในการใช้ คือแทนที่จะเป็นตามหลักวิธีการบัญชีคู่ ซึ่งจะต้องลงรายการบัญชีควบคู่ 2 ครั้ง คือลงด้านเดบิตบัญชีหนึ่งและลงด้านเครดิตอีกบัญชีหนึ่ง ก็เปลี่ยนเป็นใช้บัญชีสามช่องธรรมดา คือมีช่อง รับ-จ่าย และช่องคงเหลือ ทั้งสมุดบัญชีเงินสดและสมุดบัญชีกุมข้าว ทั้งนี้โดยคำนึงถึงว่าคณะกรรมการบริหารนางข้าวซึ่งเป็นเกษตรกรจะต้องลงบัญชีเอง การใช้ตามหลักวิธีการมาตรฐานอาจจะก่อให้เกิดความยุ่งยากขึ้น สำหรับจำนวนบัญชีก็เช่นเดียวกัน ได้ตัดทอนลงเหลือเท่าที่จำเป็นจริง ๆ ตามกิจกรรมของนางส่วนใหญ่ที่ดำเนินการอยู่ หากต่อไปนางมี กิจกรรมเพิ่มขึ้นก็สามารถเพิ่มเติมหรือดัดแปลงระบบบัญชีได้ตามความเหมาะสม

ในเบื้องต้นนี้ได้จัดวางบัญชีหลักไว้ 2 ประเภท คือบัญชีเงินสด และบัญชีคุมข้าว สำหรับบัญชีคุมข้าวจะมีบัญชีย่อยลูกหนี้ข้าวตามมาด้วย รวมทั้งหมดเป็น 3 บัญชี การบันทึก รายการลงในสมุดบัญชีคุมข้าวจะต้องลงบัญชีย่อยลูกหนี้ข้าวควบคู่ไปด้วย ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเงินสดจะมีสมุดบัญชีเงินสดเพียงบัญชีเดียว รายละเอียดบัญชีทั้ง 3 ประเภทมีดังต่อไปนี้

1) สมุดบัญชีเงินสด เป็นสมุดบัญชีซึ่งใช้สำหรับบันทึกรายการเกี่ยวกับการรับ และจ่ายเงินสด เช่น รับชำระหนี้ค่าขายข้าว หรือจ่ายชำระหนี้ค่าบริการและสิ่งของต่างๆ ตลอดจนนำเงินฝากและถอนเงินจากธนาคาร

2) สมุดบัญชีคุมข้าว เป็นสมุดบัญชีซึ่งใช้สำหรับบันทึกรายการเกี่ยวกับการให้กู้ยืมและส่งชำระคืนข้าวของสมาชิกนางข้าว เพื่อจะได้ทราบว่ามีข้าวอยู่เท่าไร จ่ายไปแล้วเท่าไร และยังคงเหลือข้าวในนางอยู่อีกเท่าไร

3) บัญชีย่อยลูกหนี้ข้าว เป็นบัญชีย่อยสำหรับบันทึกรายการข้าวที่คณะกรรมการบริหารนางข้าวจ่ายให้สมาชิกแต่ละรายกู้ยืม เพื่อให้ทราบว่าลูกหนี้รายใดกู้ยืมข้าวไปเท่าใด แต่เมื่อไร และได้ส่งชำระคืนเมื่อไร คืนจำนวนเท่าไร และคงค้างอยู่อีกเท่าไร

- การดำเนินงานให้การสนับสนุนของราชการ

กรมส่งเสริมการเกษตรจะให้การสนับสนุน โดยปรับปรุงข้าวในนางให้มีคุณภาพเป็นเมล็ดพันธุ์ดี การให้ความรู้แก่คณะกรรมการบริหารนางข้าวและการสนับสนุนกิจกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและดำเนินธุรกิจของนางข้าว ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ ตามแผนการดำเนินงานดังนี้

ปี 2535	ดำเนินการในหมู่บ้านที่จัดสร้างนางข้าวปี 2528 และปี 2532 จำนวน 1,300 นางใน 1,300 หมู่บ้าน
ปี 2536	ดำเนินการในหมู่บ้านที่จัดสร้างนางข้าวปี 2529 จำนวน 1,288 นางใน 1,288 หมู่บ้าน
ปี 2537	ดำเนินการในหมู่บ้านที่จัดสร้างนางข้าวปี 2530 และปี 2533 จำนวน 996 นางใน 996 หมู่บ้าน
ปี 2538	ดำเนินการในหมู่บ้านที่จัดสร้างนางข้าวปี 2531 และปี 2534 จำนวน 914 นางใน 914 หมู่บ้าน
ปี 2539	ดำเนินการในหมู่บ้านที่จัดสร้างนางข้าวปี 2526 และปี 2527 จำนวน 1,482 นางใน 1,482 หมู่บ้าน

ทั้งนี้ ตามโครงการสำรองข้าวพันธุ์ดีในท้องถิ่น

ผลงานวิจัยและงานเขียนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

กรมส่งเสริมการเกษตร (2537:5) ได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการดำเนินงานของคณะกรรมการบริหารนางข้าวประจำหมู่บ้านดังนี้ เป็นผู้บริหารและงานแผนควบคุมการดำเนินงานของนางข้าวให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ นางข้าวประจำหมู่บ้านเป็นผู้กำหนดระเบียบวิธีการ และการกู้ยืมพร้อมการนำส่งคืนพันธุ์ข้าวและข้าวเปลือก การรวบรวมข้าวเปลือกเพื่อรอการจำหน่าย กำหนดคุณสมบัติและสถานภาพของผู้กู้ยืม ควบคุมและตรวจสอบคุณภาพเมล็ดพันธุ์ข้าวที่จะนำเข้ามารักษาคูณภาพเมล็ดข้าวที่เก็บไว้ในฉางให้อยู่ในสภาพที่ดีสมอบจัดทำบัญชีรายรับและรายจ่าย พร้อมบัญชีรายละเอียดต่างๆที่เกี่ยวข้องกับนางข้าวรวมทั้งติดตามทวงถามการชำระหนี้จากผู้กู้ยืมประชาสัมพันธุ์ และรวบรวมสมาชิกร่วมจัดทำแปลง เร่งรัดเพิ่มผลผลิตข้าว และผู้สนใจมาเป็นสมาชิกของนางข้าว พิจารณาคัดเลือกเกษตรกรรกรอาสาสมัครเพื่อร่วมจัดทำแปลงขยายพันธุ์ข้าวพันธุ์ดี และปุ๋ยเคมีจำนวนหนึ่งแก่เกษตรกรผู้ร่วมโครงการนำไปปลูก ผลผลิตข้าวที่จะได้จะต้องนำเข้ามาหมุนเวียนหรือเปลี่ยนพันธุ์ข้าวในฉาง โดยเกษตรกรอาสาสมัครนั้นจะได้รับผลตอบแทนเป็นข้าวเปลือกคืนจำนวนเท่านั้นจากนางข้าว พร้อมค่าตอบแทนอีกจำนวนหนึ่ง ตลอดทั้งการดำเนินการในกิจกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับ นางข้าวเพื่อการต่อเนื่องในการดำเนินการให้ได้ประสบผลสำเร็จ และเกิดประโยชน์ต่อสมาชิกสูงสุด

ระวีวุฒิ (2540) ได้ศึกษาประสิทธิภาพของกลุ่มของเกษตรกรตามความคิดเห็นของเกษตรกรตำบลในจังหวัดเลย พบว่าประสิทธิภาพของกลุ่มเกษตรกรในการดำเนินงานควรมีการดำเนินงานในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้ ประเด็นที่เกี่ยวกับคณะกรรมการกลุ่มคณะกรรมการต้องเข้าใจระเบียบข้อบังคับของกลุ่มและบทบาทหน้าที่ของตนเอง สามารถวิเคราะห์ปัญหาของกลุ่มได้ ต้องมีความเสียสละและปฏิบัติงานตามหน้าที่อย่างเคร่งครัดและมีอายุไม่ต่ำกว่า 25 ปี ประเด็นเกี่ยวกับสมาชิกกลุ่มเกษตรกร สมาชิกกลุ่มต้องเข้าใจและปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม มีความซื่อสัตย์ สามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ และควรให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มอย่างต่อเนื่อง ประเด็นของการดำเนินงานเกี่ยวกับการเงินก่อนการให้เงินต้องประชุมวางแผนและมีการชี้แจงรายรับรายจ่ายทุกครั้ง มีการจัดสรรค่าวัสดุหรือค่านายหน้าโดยเคร่งครัด ประเมินผลการให้เงินกู้แก่สมาชิกและอนุมัติเงินกู้ตรงตามความต้องการของสมาชิกให้มากที่สุด ประเด็นที่เกี่ยวกับการดำเนินงานวัสดุอุปกรณ์ของกลุ่มควรมีการ วางแผนและสำรวจให้ใช้ปัจจัยการผลิต ตลอดจนจัดหาปัจจัยการผลิตให้ทันฤดูกาลเพาะปลูก และมีการจัดวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นให้แก่สมาชิก ซื่อ ซ่อม หรือเช่า รวมทั้งจัดตั้งนางเพื่อรวบรวมผลผลิตของสมาชิกด้วย และประเด็นการจัดการต่าง ๆ ของกลุ่มควรมีการวางแผนโครงการอย่างเป็นระบบ

มีการให้ความรู้แก่สมาชิก จัดกิจกรรมเสริมสร้างขวัญและกำลังใจสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามา มีบทบาทช่วยเหลือกลุ่มมากขึ้น นอกจากนี้ บุญเลิศ (2538) ได้ศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในกลุ่มที่ประสบความสำเร็จระดับต่างๆของจังหวัดปราจีนบุรี พบว่าปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรทั้ง 3 ระดับ ไม่มีความแตกต่างกับทางด้านรายได้การเกษตรและพื้นที่ทำกินของ ครอบครัว แต่ปัจจัยทางการสื่อสาร ประสบการณ์การฝึกอบรมและปัจจัยทางด้านจิตวิทยาและอื่นๆ ได้แก่ ด้านความรู้ในวัตถุประสงค์และการดำเนินงานของกลุ่ม ด้านความเชื่อถือในตัวเจ้าหน้าที่ ด้านความคาดหวังที่จะได้รับความรู้และผลประโยชน์จากการเป็นสมาชิก ด้านความต้องการเกียรติและชื่อเสียง มีความแตกต่างกัน ส่วนปัญหาของสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรที่พบคือ ไม่มีเวลาไปเข้ารับการฝึกอบรมเพราะมีภาระหลายด้าน ขาดเงินทุนในการดำเนิน กิจกรรม ขาดความรู้ในการดำเนินกิจกรรมและสมาชิกกลุ่มมักจะเข้าร่วมประชุมน้อย

สุริยา (2536) ได้ทำการศึกษาเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มเกษตรกรทำนาอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าระดับการศึกษา อายุการเป็นสมาชิก ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของกลุ่ม การมีส่วนร่วมในงานกลุ่ม การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริม เนื้อที่ถือครองมาก และได้รับการสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเป็นอย่างดี สำหรับกลุ่มที่ไม่ประสบความสำเร็จคือ เจ้าหน้าที่ควรจะสนับสนุนกลุ่มในแง่การให้ความรู้ทางด้านธุรกิจ บัญชีการตลาด ตลอดจนรู้จักการจดบันทึกรายรับรายจ่ายของฟาร์ม ควรชี้แจงวัตถุประสงค์ของกลุ่มให้สมาชิกได้เข้าใจ และพยายามทำให้สมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในแง่การวางแผน อภิปรายปัญหาาร่วมกัน ร่วมกันซื้อขายผลผลิต และร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านของตนเองเมื่อเกษตรกรมีความคิดเป็นส่วนรวม เกษตรกรก็จะมีความตั้งใจในการผลิต อันจะส่งผลให้กลุ่มประสบความสำเร็จในที่สุด

พงษ์ศักดิ์ และคณะ (2540) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องกลยุทธ์และกระบวนการในการดำเนินงานขององค์กรเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จพบว่า ผลการศึกษาพบว่าขั้นตอนต่างๆ ในการดำเนินงานขององค์กรเกษตรกรเริ่มจากจุดเริ่มต้นในการจัดตั้งกลุ่ม กระบวนการในการจัดตั้งกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่ม และผลสำเร็จของกลุ่ม ส่วนประกอบและปัจจัยที่จะนำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินงานในขั้นตอนต่าง ๆ สามารถแยกออกได้เป็นองค์ประกอบและปัจจัยภายในกับองค์ประกอบและปัจจัยภายนอก จุดเริ่มต้นในการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมานั้น องค์ประกอบและปัจจัยภายในที่สำคัญได้แก่สภาพปัญหาของเกษตรกร กลุ่มบุคคลที่ริเริ่มจัดตั้งและการแพร่กระจายความคิดในการจัดตั้งกลุ่ม ส่วนองค์ประกอบและปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายของรัฐเกี่ยวกับการจัดตั้งองค์กรเกษตรกรและหน่วยงาน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ ที่เกี่ยวข้อง ผลสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่ม มีองค์ประกอบหรือปัจจัยภายในที่นำไปสู่ความสำเร็จได้แก่ ความรู้

ความสามารถของคณะกรรมการและฝ่ายจัดการ ความซื่อสัตย์สุจริตของทุกฝ่ายในองค์กร ความร่วมมือของสมาชิก การทำธุรกิจแบบครบวงจร ความสำเร็จในการดำเนินธุรกิจของกลุ่ม การได้รับการสนับสนุนจากแหล่งเงินทุน การจัดสรรผลประโยชน์ที่เป็นธรรม ระบบการจัดทำบัญชี และการตรวจสอบที่มีประสิทธิภาพ ส่วนองค์ประกอบหรือปัจจัยภายนอกได้แก่ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนเอาใจใส่ดูแลอย่างเต็มที่ ได้รับการสนับสนุนด้านเงินทุนและปัจจัยการผลิตจากราชการและองค์กรเอกชน และการฝึกอบรมของเจ้าหน้าที่ตรงกับปัญหาและความต้องการของสมาชิกกลุ่ม